

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE VE KÂRLILIK

Doç. Dr. Cengiz YILMAZ

1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE YABANCI SERMAYE

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temeldeki sorunu ve hedefi daha çok, daha çabuk ve daha dengeli büyüme. Bu ülkelerin ekonomik yapısına baktığımızda sermayenin diğer üretim faktörleri işgücü ve toprağa nazaran çok daha kısıtlı olduğunu görürüz. Bu nedenle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için sermaye en önemli faktördür. Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen milli gelir düşük olduğundan, sermaye oluşumu da o ülkenin kalkınması için gerekli düzeyin altında kalır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde marjinal tüketim eğiliminin gelişmiş ülkelerekinden daha fazla olması yatırım için gerekli sermaye oluşumunu olumsuz yönde etkileyecektir.

Sermaye kıtlığı ve emek bolluğu, gelişmekte olan ülkelerin belirleyici özelliğidir. Bu ülkelerde gelişme için gerekli kaynakları yurt içi tasarrufla karşılamak genellikle mümkün olmamıştır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeye yönelmişlerdir. Bir ülkenin, karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaklara "yabancı sermaye" denir (Uras, s. 19).

Yabancı sermaye girişi bağış, borçlanma veya doğrudan yapılan yatırımlar şeklinde olabilir. Genellikle hibenin politik, dış borçların da ekonomik sonuçları bu tür sermaye transferlerini doğrudan yapılan yatırımlara göre daha az çekici yapmaktadır. Ayrıca 70'lerde dünyanın içinde olduğu genel canlılık döneminin ve petrodolarların yarattığı kaynak fazlalığının etkisiyle tercih edilen yol dış borçlanma olduğu halde, daha sonraları petrol kriziyle başlayan global durgunluk döneminde, hiç bir zaman talebi karşılayamamış olan borç kaynaklarının iyice yetersiz hale gelmesi sonucunda borçlanma olanaklarının gittikçe azalması, ve özellikle 80'lerin başlarında bir çok gelişmekte olan ülkenin içine düştüğü borç açmazı, yabancı sermaye yatırımlarına rağbeti arttırmıştır (YASED, s. 1-3).

Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye yetersizliğini gidermek için en etkili çözüm yollarından biri olduğu bugün artık herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu nedenle ülkeler arasında yabancı sermaye yatırımlarını çekmek konusunda rekabet yoğunlaşmıştır. Her ülke bu amaçla değişik teşvik politikaları uygulamaktadır.

2. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE

Bu gelişmelerden doğal olarak Türkiye de etkilenmiştir. 1980 yılından bu yana ısrarla takip ettiğimiz dışa açılma politikasının sonucu olarak yabancı sermaye yatırımları adeta Türkiye'ye davet edilmiştir. Böylece, 1980'den sonra Türkiye'ye yabancı sermaye giriş isteği hissedilir derecede artmıştır. 1980'e kadar 228 milyon ABD doları tutarında yatırıma izin verilmişken, 1987 sonu itibariyle yedi yıllık dönemde verilen izin miktarı 2383 milyon ABD dolarına ulaşmıştır (1988 Yılı Programı, s. 62). Ancak 1987 sonu itibariyle yabancı sermaye girişi 1203 milyon ABD doları olmuştur (Soytürk, s. 215).

Her ne kadar 1980 sonrasında, Türkiye'ye yabancı sermaye girişi hissedilir derecede artmışsa da, rakamlar yabancı şirketlerin Türkiye'ye pek de söylendiği kadar meraklı olmadığını ortaya koyuyor. Yukarıda verilen rakamlara ilave olarak, DPT Yabancı Sermaye Dairesi'nin 1989 ortasında açıkladığı verilere göre, Türkiye'de faaliyet göstermek üzere izin alan yabancı sermayeli firma sayısı 1082, son on yılda izin verilen yabancı sermaye toplamı ise 3.8 milyar dolardır. Bunlara karşılık fiili yabancı sermaye girişi ise 1.4 milyar dolar, yani izin verilen miktarın yalnızca % 43'üdür (Görgülü, s. 8).

Gelişmekte olan ülkeler geliştirmek için yatırımlarını arttırmak zorundadırlar. Fakat yatırımlar için gerekli tasarruf birikimi yeterli değildir. Gelişmekte olan ülkelerde aynı zamanda işsiz sayısı da yüksektir. Bu ülkeler yabancı sermayeyi ülkeye çekerek, iç kaynaklarla gerçekleştiremediği yatırımları gerçekleştirirken aynı zamanda işsizliği azaltmayı amaçlamaktadır. Ayrıca sanayi kesiminde teknolojinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Teknolojik ilerleme ve gelişme ise ancak büyük çapta harcamalarla mümkündür. Bu harcamaları çok uluslu büyük şirketler yapabilir. Gelişmekte olan ülkeler lisans anlaşmaları, teknik yardım programları ve yabancı sermayeli şirketlerin doğrudan yatırımları ile teknolojiyi ülkelerine getirmeye çalışırlar. Türkiye de bu motiflerle yabancı sermayeyi çekmeye çalışmıştır. Ama yabancıların yoğun ilgi gösterdiği alanlar ise teknoloji getirici, istihdam yaratıcı, üretimi arttırıcı alanlar değildir. İzin verilen 1082 firmanın yalnızca % 68'i hizmet sektöründe yer almaktadır (Görgülü, s. 8).

Yabancı sermayeli şirketlerin ihracat olanaklarının fazla olması ve sağladıkları ithal ikamesi ile gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesine olumlu katkıları beklenir. Ayrıca yabancı sermayenin bir ülke konusundaki fikir ve telkinleri, o ülkenin uluslararası ilişkilerinde kolaylıkların doğmasını sağlar. Türkiye de bu beklenti içindedir. İlgililer yabancı sermaye yatırımlarının A.T. ile olan bütünleşmeyi kolaylaştıracağı inancındadır. Nitekim Yunanistan'a gelen yabancı sermaye miktarı ve yabancı sermayeli kuruluş sayısının süratle artması, Yunan ekonomisinin A.T.'a tam üye olmasında çok büyük katkıda bulunmuştur (Karluk, s. 85).

Yabancı sermayeli kuruluşlar çoğunlukla yönetici ve teknisyen niteliğindeki yetişmiş personeli de yatırım yaptıkları gelişmekte olan ülkelere getirmektedir. Böylece gelişmekte olan ülkelerdeki müteşebbisler yabancı sermayeli kuruluşlarla iş yaparak onların yönetim yöntemlerini ve teknik bilgilerini öğrenmektedir.

3. YABANCI SERMAYENİN BAŞKA ÜLKELERDE YATIRIM NEDENLERİ

Yabancı sermaye yatırımının gerçekleşebilmesi herşeyden önce yatırım yapılacak ülkenin iç ve dış politikasının istikrarlı olmasına bağlıdır. Ayrıca idarecilerin yabancı sermaye yatırımları konusundaki yaklaşımları da oldukça önemli bir faktördür.

Yabancı sermaye, ait olduğu ülke ile yatırım yaptığı ülke arasındaki bağların kuvvetlenmesini sağlar. Yabancı sermaye yatırımları sosyal ve kültürel açıdan iki ülkenin yakınlaşmasına neden olur.

Yabancı sermayenin bir ülkeye gelişinde politik, sosyal ve kültürel nedenler etkili olmakla beraber asıl nedenler ekonomiktir. Yabancı sermaye, gelişmekte olan bir ülkeye gelirken yeni pazar arayışı içindedir. Mevcut pazarını genişletmek ister. Üretimin daha verimli olmasını bekler. Eğer yatırım yaptığı ülke ile daha öncede ticaret yapıyorsa ithalat ve ihracat işlemlerinde gümrük ve diğer engelleri aşmak ister. Hammadde ihtiyaçlarını daha kolay ve ucuz sağlamaya çalışır. Hepsinden önemlisi de kendi ülkesinde elde ettiği kârdan daha yüksek kârı elde etmeyi bekler.

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye de aynı beklentiler içindedir. Ülkeye yabancı sermaye davet edilirken ilgililer bunu bilmektedir. Yabancı sermaye yatırımları, yatırımcı ve ev sahibi ülke arasında her iki tarafı da, çıkarların yönlendirdiği bir alışverişten başka birşey değildir. Avantajlar ve dezavantajlar iyi hesaplandığında ve pazarlık gücü en iyi biçimde kullanıldığında her iki tarafın da bu alışverişten kârlı çıkmaması için hiç bir neden yoktur (Çilesiz, s. 11).

Yukarıda da vurgulandığı gibi yabancı sermaye bu beklentiler içindedir. Yabancı sermayenin bu beklentilerini Türkiye'de gerçekleştirip gerçekleştirmediği çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir.

Sektörel kârlılıklar incelendiğinde taş ve toprağa dayalı sanayi ürünleri dışında yabancı sermayenin bulunduğu sekiz sektörde yabancı sermaye büyük bir farkla yerli sermayeden daha kârlıdır. Bu fark dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sektöründe % 76'ya varmaktadır. Diğer sektörlerde ise bu fark % 48 ile % 12 arasında değişmektedir (Çilesiz, s. 9).

Yabancı sermayenin faktör üretkenliğine gelince, sermaye-yoğun teknolojiler kullanan yabancı sermayeli kuruluşlarda işçi başına düşen brüt katma değer yerli kuruluşlara oranla daha yüksek olması beklenir. Çilesiz ve Mısırlı tarafından yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlar, yabancı sermayenin bulunduğu sekiz sektörden yedisinde beklentiler doğrultusunda yerli sermayeye oranla daha emek-üretken olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmadan elde edilen ilginç bir sonuç, yabancı sermayenin iki sektör (gıda, içki ve tütün ve taş toprağa dayalı sanayi ürünleri) dışında, yerli sermayeden emek üretkenliğinin yanı sıra sermaye üretkenliğinde de üstün durumda olduğudur. Türkiye'de sanayi kesiminde faaliyet gösteren 500 büyük kuruluştan yabancı sermayeli olanları, çoğu sektörde emek ve sermaye üretkenliği açısından yerli sermayeliler karşısında açık bir üstünlük elde etmiş bulunmaktadır. Bu da yabancı yatırımcıların oligopolistik avantajlarının açık bir ifadesidir (Çilesiz, s. 10).

Görgülü ve Özbay, Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu içinde yer alan 50 yabancı sermayeli şirketin 1988 rakamlarını inceliyerek satış kârlılığının yabancı sermayeli şirketlerde daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Yabancıların iş başına ettikleri kâr ise, 500 firma ortalamasının yaklaşık iki katı olarak bulunmuştur.

TABLO 1:
1988 YILINDA 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU ARASINDA YER ALAN EN BÜYÜK 50 YABANCI SERMAYELİ KURULUŞ İÇİN SEÇİLMİŞ DEĞERLER

50 Kuruluşun Toplam Değerleri	50 İçinde Payı
Satış Hasılatı	5919526 (Milyon TL) % 10.77
Brüt Katma Değer	1504673 » 9.34
Bilanço Kârı	515572 » 12.55
İhracat	530965 (Milyon \$) 10.62
Çalışan Sayısı	42215 6.15

Görgülü ve Özbay'ın hesaplamalarına göre Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu içinde yer alan 50 yabancı sermayeli şirketin 1988 yılı bilanço kârları toplamı 515 milyar 572 milyon TL'dir. Bu elli şirketten en kârlı beşinin bilanço kârları toplamına baktığımızda 328 milyar 364 milyon TL olduğunu görürüz. En kârlı altı şirketin bilanço kârları toplamı ise 367 milyar 553 milyon TL'dir. Altı şirket, elli şirketin toplam kârının yaklaşık % 60'ını elde ediyor. O halde yabancı sermayeli şirketlerin hepsinin kârlılık açısından aynı başarıyı gösterdiği söylenemez.

4. TÜRKİYE'DE 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU ARASINA GİREN YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN KÂRLILIĞI

Yabancı sermayeli şirketlerin kârlılığını inceleyen değişik çalışmalar, yerli sermayeli şirketlere göre yabancı sermayeli şirketleri daha kârlı bulmuşlardır. Yukarıda da değindiğimiz gibi bir kaç şirketin kârın büyük bir kısmını elde etmiş olması yerli ve yabancı sermayeli şirketlerin kârlılığını test etmede bizi ortalama kârların hesaplanmasından daha farklı bir yöntem kullanmaya itmiştir.

İstanbul sanayi odası tarafından yayınlanan Türkiye'de 500 büyük sanayi kuruluşunu gösteren liste taranarak 73 kuruluşun yabancı sermayeli olduğu belirlenmiştir. 424 kuruluş ise yerli sermayelidir. Üç kuruluş eksik bilgi verdiği için inceleme dışında bırakılmıştır. Her iki grupta yer alan kuruluşların 1988 yılında az veya çok olduğuna bakılmaksızın kâr edip etmedikleri araştırılmıştır. Bu tür bir yaklaşım çok az kâr edenle çok kâr edeni aynı şekilde ele aldığı için belki eleştirilecektir ama daha önceki çalışmaların sakıncası da yukarıda belirtilmiştir.

Bu çalışmada amaç kuruluşların kâr edip etmemeleri ile sermaye yapıları (yerli veya yabancı) arasında bir ilişkinin var olup olmadığını test etmektir. Bu amaca dönük, Türkiye'de 500 büyük sanayi kuruluşunu gösteren 1988 yılı listesi taranarak aşağıdaki tablo düzenlenmiştir.

TABLO 2:
497 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞUNUN KÂRLILIK ve SERMAYE YAPISINA GÖRE GÖZLENEN ve BEKLENEN FREKANSLARI

Kârlılık	Sermaye Yapısı		Toplam
	Yabancı	Yerli	
Kâr eden	60 (63.01)	369 (365.98)	429
Zarar eden	13 (9.98)	55 (58.01)	68
Toplam	73	424	497

Bir kuruluşta az da olsa yabancı sermayenin payı varsa, sermaye ağırlığı yerli (özel veya kamu) sermayeye ait olmasına rağmen yabancı sermayeli kuruluşlar arasında sayılmıştır. Bu kritere göre 73 yabancı sermayeli kuruluşun 13 tanesi zarar ederken (yani % 18), 424 yerli sermayeli kuruluşun 55 tanesi zarar etmiştir (yani % 13). Aradaki farkın önemli olup olmadığını belirleyebilmek için Ki-kare testi uygulanmış ve $X^2=1.21$ olarak bulunmuştur. X^2 (1,0.05) değeri tablodan bakıldığında 3.841 olduğu görülmüştür. O halde kâr veya zarar etmekle kuruluşun yabancı sermayeli veya yerli sermayeli olup olmaması arasında bir ilişki yoktur. Yani yabancı sermayeli kuruluşların genelde kârlılığının daha yüksek olduğu iddiası doğrulanamamıştır.

KAYNAKÇA

- Çilesiz, Y., ve O. Mısırlı, "Türkiye'de Yabancı Sermaye: Karlılık, Yoğunluk ve Teknoloji -500 Büyük Sanayi Kuruluşu Çerçevesinde Bir İnceleme," *Dünya'da ve Türkiye'de Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, YASED Yayınları No: 33, 1988, s. 1-21.
- Görgülü, G. ve N. Özbay, "200 Yabancı," *Ekonomik Panorama* 17.12.1989, Yıl 2, Sayı 50.
- Karlık, R., *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul, İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi No. 13, 1983.
- Soytürk, M., "Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri," *Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, YASED Yayınları No: 33, 1988, s. 201-221.
- Uras, G., *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul, 1979.
- YASED, *Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi*, İstanbul, 1985.
- 1988 yılı programı, *Resmi Gazete*, 28.2.1988, Sayı 19739 Mükerrer sayı.